

I.

AZ EGYÉNÉRŐL.

20. Az ember élete.

Abban az állapotban, ahogy az ember a világra jön, a legtehetetlenebb. Szüksége van a környezet teljes támogatására. Az a lény tehát, melyről a Szentírás azt mondja: „Uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain, a földön csúszó-mászó minden állatokon s hajtsátok a földet uralmatok alá” (I. Móz. 1:28.) s tényleg hatalmába is kerítette ezt a földet, születésekor annyira gyöngye, törékeny és tehetetlen, hogy teljesen rá van utalva a már felnőtt lények támogatására, gondozására. A kis gyermek gondozását nevelésnek nevezzük. Eleinte kizárólag csak testi nevelésről lehet szó, de a nevelésbe fokozatosan a szellemi, erkölcsi irány is bekapcsolódik. A fejlődés egy szakán a gyermek már megérzi önmagát, gondolkozni, beszélni kezd s ezzel már a szellemi, erkölcsi nevelés is életbe lép. A gyermek akaratos, egy kis vad ember, mindent a maga kénye-kedve szerint szeretne látni és tudni. A vad emberecskéből a nevelés művelt embert formál. A nevelés tehát az az eszköz, amelynek segítségével a gyermekből öntudatos, önálló erkölcsi lény lesz. Hogy mikor következik be az öntudatra jutás, a felelősség-érzet, a személyiségnek a kialakulása, egyének szerint változik. Rendszerint 20—24 évben szokott ez a folyamat végbemenni. Egyházunkban meghonosodott gyakorlat szerint 14 éves korban a konfirmáció alkalmával a növendékek „minden cselekedetükre nézve magukra veszik Isten előtt az erkölcsi felelősséget”. Ez a felelősségérzet még természetesen korlátolt, de van valami nagyszerű abban, hogy a 14 éves gyermek már az Isten előtti felelősség kérdésével foglalkozik. Rousseau 18 éves kora előtt nem is szólt Emilnek Istenről semmit, nehogy Istenről hamis, vagy méltatlan fogalmai legyenek. A 18 év a polgári törvények szerint is fontos, mert az ifjúnak jogában áll vallást változtatni. Ha a konfirmációval még nem is éri el az

ifjú a lelki nagykorúságot, a vallásos nevelés további folyamata alatt módjában áll elérni.

Minden egyén önmagában egy kis világ a maga külön sajátságaival. Minden egyén az ő külön életében kicsinyben átéli az emberiség fejlődését. Minden emberi élet hasonló a többihez, de azért meg van mindenkinek a külön sajátsága. Egymáshoz mind hasonlóak, mint a falevelek, de kettő sem egyenlő tökéletesen egymással. Az értékelési fokozatokat az ifjak átélik, ha azok minden egyénben nem is állapíthatók úgy meg, mint ahogy az elmélet osztályozta.

Az emberi életnek az a külön sajátsága van, hogy külön belső lelki erővel, tehetségekkel van megáldva. A nevelés bizonyos tekintetben sokat tehet, más tekintetben semmit sem. A nevelés nemcsak külső ráhatás, parancs a lélekre, hanem a léleknek visszahatása a nyert benyomásokra. A lélek mindent feldolgoz a saját céljai és természete szerint. A nevelés tehát csak ott sikerül, ahol a nevelendő is neveli önmagát.

Az erkölcsi nevelés tehát az embernek benső adottságait igyekszik kifejleszteni. Munkája, feladata reményteljes, mert az ember lényege a jóság, szellemiség. Jézus is így fogta fel az ember lényegét, amikor arra buzdította: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes” (Mt. 5:48).

21. A testi nevelés.

Az ember testből és lélekből áll. A testnek és léleknek összhangzó együttműködéséből származik a sikeres, boldog élet. Volt idő, midőn egyoldalúan a testi nevelésre fektettek súlyt, a szellemi, lelki nevelést elhanyagolták. Ilyen volt az ókorban a spártaiak nevelése. A keresztény korban olyan irányok is keletkeztek, melyek éppen az ellenkező túlzásba csaptak át; a testet rossznak, az üdvösségre veszedelmesnek tartották (remeték, szerzetesek), csak a lelki életre fektettek súlyt. Ezzel együtt járt a földi életnek megvetése s állandó vágyódás a jövő élet, a túlvilág után.

Egyik szélsőséges álláspont sem helyes. A földi élet is Isten teremtménye. Ezt a világot, amelyben élünk, Isten hozta létre, éppen úgy, mint a túlvilágot. Ezt a világot meg kell becsülnünk. Akkor járunk el isteni célok szerint, hogyha a földi életnek is elismerjük értékét. Hogy az életben igazi magasabb hivatás szerint élhessünk, a testi és lelki erőknek egyenletes

kifejlődésére van szükség. Magas szellemi színvonal elérése céljából is szükség van testi erőre.

A testi, fizikai nevelés föltételei a tisztaság, friss levegő, rendszeres munka, a szükséges pihenés és szórakozás, az időjárásnak megfelelő öltözködés és a helyes táplálkozás. Előnyösen befolyásolja a testi erő kifejlődését és az egészséget a célszerűen űzött sportolás is.

Az egészségnek nagy ártalmára van az egészségtelen, nedves, napfény nélkül való lakás, a túlzott munka, éjjelezés, kicsapongás, az alkoholnak és nikotinnak túlzott élvezete s általában minden túlzás.

A nevelés hívatásos intézői: a család és az iskola megadják az útmutatásokat. Azonban mindenkinek önmagának kell gondoskodnia önmagáról. Egészségünknek, erőnknek, sorsunknak bizonyos mértékig mi vagyunk intézői. Felelősek vagyunk Istennek azokért a szellemi és erkölcsi adományokért, amelyekkel minket megajándékozott. A talentumokat nem szabad elásni, elrejtteni, sáfárkodás nélkül hagyni, hanem gyümölcsöztetni kell.

22. A vallás szerepe az egyén tökéletesbülésében.

Kétségtelen tény, hogyha az ember akaraterejét valamely cél kivételére összpontosítja, azt a célt kitartással eléri. Amint Arany János mondja:

„És tudod az erő: micsoda? Akarat.
Amely előbb, vagy utóbb, de borostyánt arat.“

A vallás mindenkor az ember elé a legmagasabb eszményeket tűzte ki, mint célokat és a szellemiségnek mindig előnyt adott az anyag fölött. Aki teljesen átadja magát a vallás szent eszményeinek, az a lelki fejlődés, tökéletesbülés útján jár.

Egy nancy gyógyszerész, Cue hipnotikus eljárásokat folytatott beteg emberekkel, s arra a tapasztalatra jutott, hogy a sugallás kiváló eszköz a betegségek meggyógyítására. Ha a beteg hiszen a gyógyulásban, ha akarata van a gyógyulásra, önmaga is befolyásolni tudja magát, hogy a gyógyulás minél előbb beálljon. Az egészséges életben még nagyobb szerepe van a saját sugallásnak. Az egészséges lélek abban hiszen, ami jobb, előnyösebb, tökéletesebb. Ha az ember jóra való törekvését Istennel kapcsolja össze, a legjobb úton van, hogy az

életben a legfőbbet elérhesse. Franklin Benjámín ifjú korában minden este rendes számadást készített aznapi cselekedeteiről. A papírnak egyik felére a jócselekedeteit, a másik oldalára a rosszakat jegyezte fel. És szigorú vizsgálatral, Istenbe vetett bizalommal annyira tökéletesítette magát, hogy a világtörténelem egyik legnagyobb alakja lett.

Minden ember életében vannak hibák, gyarlóságok, sőt bűnök is, de ezekről le lehet szokni, el lehet hagyni állandó lelki gyakorlattal. Ha az ember minden este számba veszi azokat az eseményeket, amelyek azon a napon vele kapcsolatban történtek, ha megvizsgálja érzéseit és gondolatait s azokat Isten akaratával összehasonlítja, nagyon hasznos munkát végez önmaga fejlődése, erkölcsi kialakulása érdekében. Ha jó cselekedetei vannak, azokért hálát ad Istennek, a magasabb célokért pedig Isten segítségét kéri. A mulasztásokat és bűnöket mélyen megbánva, megsíratva, Isten bűnbocsátó kegyelmét kérve, arra igyekszik, hogy ezután az erény útján híven és megtántorodás nélkül megállhasson. Ebben a lelki állapotban benne van az, amit az egyén szempontjából az akarat nevelésének nevezünk. A hit csodálatos dolgokat vihet végre, hegyeket is mozgathat, amint a Szentírás mondja. A hit hatalmas, az életet teljesen átalakító erejét különösen Pál apostol életében és munkásságában szemlélhetjük. Saulból, az elfogult törvénytárgyalóból a keresztény vallásnak legnagyobb apostola lett, hivatása betöltéseért életét sem sajnálta feláldozni, mint Jézus.

23. Isten iránt való hála és tisztelet.

Isten a világnak, a nagy mindenségnek a teremtője, minden jónak adója és megtartója. Életünket, reményünket, boldogságunkat és sikereinket neki köszönhetjük. Az ember nem lehet közömbös alkotójával, teremtőjével szemben.

Az ember minden időben kifejezte a teremtővel szemben tisztelettel és hódolattal teljes magatartását, amely áldozásban, imában nyilvánult meg. Műveltség, idő, éghajlat, egyes népeknek külön lelki adottságai és más befolyásoló állapotok következtében a tisztelet kifejezés módja változott, néha lényegbevágóan is, de az áldozat formájában a hálaadás gondolata már az ősembernél kifejezésre jutott. A Mózes tíz parancsolata már az ősidőkkel szemben meglehetősen magas színvonalon álló gondolkodást árul el. E szerint csak az egyedüli Isten imádandó,

ki az ő hűséges népét nem hagyja el semmiféle veszedelemben, aki az ő népét kiszabadította idegen igából. Az Istent képekben, szobrokban kiábrázolni nem lehet, nem szabad, mert Istennek nincsen testi formája, vagy ahoz hasonlósága. Ezzel a bálványimádás minden formájának kívánt véget vetni. Isten neve szent, Isten nevét csak hálaadó érzelmek, tisztelettel és hódolattal teljes gondolatok között szabad ajkainkra venni. Az Isten-tiszteletre szánt napokat hálaadó érzések és vallásos gyakorlatok végzésével tartsuk meg.

Röviden ezt foglalja magában a Mózes I—IV. parancsolata, amelyet vallási törvénynek, vagy parancsolatnak is neveznek. A mai vallás-erkölcsi felfogás alapján ez a törvény már első tekintetre is ridegnek, külső tekintélyen alapulónak látszik. Hiányzik belőle az, amit a lélek önkéntes odaadásának nevezünk. A viszony Isten és ember között tisztán jogi és nem erkölcsi.

Az Ószövetségben idők folyamán a szigorú külső parancs után fölcsendül a szeretet szava is. A Mózes ötödik könyvében már határozottan ki van fejezve: „Szeresd az Istent teljes szívedből, teljes lelkedből és minden erődből” (V. Móz. 6:5.). Ez a magas prófétai szempont csak megcsendül, mint a boldog reménység és várakozás, mint a jövőnek előre vetített képe, de igazi kifejezést, élettél teljes alakot csak az Újszövetségben, első sorban a Jézus életében és tanításaiban nyert.

Jézus eleddig a legmagasabb erkölcsi eszményt hagyta erre a világra, s az még ma sem értette meg őt teljesen. E magas vallási-erkölcsi álláspont szerint Isten lélek, szeretet, jószág, igazság, irgalom, kegyelem, erő, hatalom, szentség, szóval minden magas eszménynek a teljessége.

Az ember Isten gyermeke. A jót, ami Isten akaratával teljesen megegyezik, nem külső parancsból, nem a büntetéstől való félelemből, hanem benső indításból cselekszi. A jó éppen annyira tulajdona a léleknek, mint a virágnak a szín és illat, a hajnalnak a bimbószín.

Istennel való viszonyunkból olyan életfolytatás (magatartás, erkölcsi élet) következik, amely Istentől alkotott felfogásunknak teljesen megfelel. Így kapcsolódik össze a legmagasabb vallásos meggyőződés a legfeneklebb erkölccstannal.

A szeretet a világ legnagyobb erkölcsi tényezője. A szeretet soha sem marad tétlen. Amit, vagy akit szeretünk, azzal állandóan foglalkozunk. A máglyán megégetett Servet Mihály is azt mondta: „Nagy a szeretet ereje, amelynek a hit útát tör”.

Az Isten iránt való szeretet magával hozza azt, hogy Istennel állandóan foglalkozzunk. Érezzük, hogy ő mindig velünk van. Az ő hatalmas, mindent átható ereje bennünk van és ez erő szép és jó tettekben nyilvánul meg bennünk. Magasságok felé vezeti az embert s nem engedi, hogy elcsüggedjen még a legreménytelenebbnek látszó helyzetben is. A vallás tehát nemcsak megnyugtat és boldogít, hanem a szellemi, erkölcsi élet teljessége felé vezérel s az élet küzdelmében legnagyobb erőnk és segítségünk.

24. A keresztény erények: hit, remény és szeretet ápolása.

A jó cselekedetek gyakorlása és a rossz elkerülése által az ember a jóban megerősödik, a jóra való törekvés állandóvá, szilárdá válik s képessé teszi az embert arra, hogy a jót ne csak kivételesen, egyszer-máskor, hanem állandóan gyakorolja. A jónak állandó gyakorlását *erénynek* nevezzük.

Az igaz keresztény ember azokat az eszményeket táplálja lelkében, melyek állandóan nemes cselekedetre vezérlik. Ezeknek szem előtt tartása mindig fölemel, megnyugtat és nemes tettekre serkent. A reménytelenség, hitetlenség porba sújt, megalkuvóvá tesz, tétlenségre kárhoztat. A hit és remény mindig tette sarkal. Sokszor valamely jó ügy veszedelemben forog. A körülményekkel megalkuvó ember meghátrál, megfut a nehéz feladat előtt. Az erős hit nem mond le sohasem eszményei teljesüléséről. A hit mindig a magasabb eszményekkel kapcsolódik. A babona ellenben alacsonyabb, erkölcsiség nélkül való önző világ felé vezeti azokat, akik rabjai lettek.

Az emberiség legnagyobbjait mindenkor a hit égi fénye vezérelte. Az első keresztények a hit, főképpen a halhatatlanság hitének befolyása alatt viselték el a sok üldöztest, sokan közöttük a máglya-halált is. Hunyadi Jánost a kereszténység védelmében törhetetlen hite lelkesítette s tette a keresztény világ egyik legnagyobb hőségévé. Newton Izsák a nehézkedés törvénye föltalálója, aki unitárius nézeteket vallott, mély és törhetetlen hitével tudott a tudomány mélységeibe hatolni s a megismert igazság mellett kitartani.

A hitnek ikertestvére a reménység. A hit és reménység együvé tartoznak; egyik nem lehet el a másik nélkül. A hit a reménylett dolgok valósága. Reményleni csak a jót lehet. Ne

fosszuk meg magunkat a hit és reménység égi ajándékaitól. A mi rossz, attól félünk, remegünk. A borúlátó teljesen átadja magát sötét gondolatainak s legalább egy időre elveszíti minden munkakedvét. Ezt a gondolatot fejezi ki Arany János a következő soraiban :

Nem a célra vágyom ; elveszett irányom ;
Óhajtok pihenni : mindegy : hol, miképpen :
Akár célhoz érve, zöldelő virányon,
Akár összerogyva pályámnak felében.

A hit és reményteljes ember nem csügged el sohasem. Úgy hiszi, hogy neki az élet mindig valami jót és szépet tartogat. Valóban, aki nem hiszen a jónak, a nemes munkának a sikerében, nem is érdemli meg, hogy az élet sikerrel és boldogsággal koronázza meg munkásságát.

Pál apostol a hitnek és reménynek kiegészítését a szeretetben találta. Azt mondta, hogy a szeretet mindennél erősebb és hatalmasabb. Minden jó, nemes és nagy dolog a szeretetből származik. A hit és a remény is csak akkor erős, ha a szeretetben gyökerezik. A szeretetből fakad minden, ami az életre, állandóságra : örökkévalóságra vezérel. Jól mondja Carlyle a nagy angol történet-bölcselelő : „Tudni csak akkor képes az ember, ha valamiképpen imádni képes“. Tudás, munka, küzdelem, élet minden csak a szeretetben találja táplálékát. Azért hát megmarad a hit, remény és szeretet. Ez három. Ezek között legnagyobb a szeretet. (I. Kor. 13:13.). A keresztény egyház szertartásai, a közös istentiszteletek, magányunkban gyakorolt elmélkedések és imádságok kiváló alkalmul szolgálnak arra, hogy a keresztény erények életelemünkké váljanak.

25. A hithűség.

Minden rendes körülmények között felnőtt ember a családi nevelés útján vallásos nevelésben is részesül. A jó anya az első vallásos nevelő; az édesanya tanítja meg gyermekét a legelső imádságra és ő vezeti el először kézenfogva növekvő gyermekét az Isten házába. Az a szellem, az a vallás, amelyet édes anyánk reánk csókolt, örökre megmarad mi bennünk. Az idők változnak, az életkörülmények erőssé, edzetté teszik a felnőtt férfit, már nemcsak szívével, hanem eszével is vizsgálja a dolgokat, azonban a vallásos nevelésnek az első nyomai egész

életünkben megmaradnak. A legtisztább érzelmektől áthatott vallás a gyermekkor hite.

Felnőtt korunkban már nemcsak a gyermekkori hit hat át minket, hanem megismerkedünk a vallással, az egyházzal, a vallásnak és egyháznak történetével, fejlődésével; megismerkedünk ezenkívül különböző felekezetekkel és világnézettel. Az elfogult emberek nagy csoportja csak egy világnézetet, vagy vallást tart igaznak. A keresztény felekezetek jó nagy része a vallás igazságait tételekbe foglalták, ezeket hittörvényeknek (dogmáknak) nevezték. Azt állítják, hogy a dogmákban az igazság végső kifejezését találták meg.

Az unitárius vallás lényege abban áll, hogy ily dogmákat nem állít föl, mert a vallás is az emberi szellemnek egyik jelensége és az igazságnak végső kifejezése a vallás területén sem állapítható meg. Az ellenkeznék a szellem, az élet törvényeivel. Különben ma már a dogmák tekintélye is csak elméleti. Régente a megállapított dogmáktól eltérőket száműzték a keresztény társadalomból, vagy pedig kivégezték; ma a vallásáért senkit sem üldöznek, legfőnnebb akkor, ha a vallást politikai ügyekkel zavarják össze. Ma tehát a dogmának teljesen más értelme van, mint az elmúlt századokban, a dogma mai értelemben csupán a hitelveknek az összefoglalása.

Az elmúlt századokban azonban a hatalmon levő egyházak úgy visszaéltek a dogmával, hogy az igazi keresztény lelkek valóságos szabadságharcot folytattak ellenük. Nem csoda, hogy sok szabad lélek ma is valósággal küzd a dogmatizmus ellen.

Az elmúlt századokban az unitárius egyház is megállapított hitvallás mellett fejlődhetett. Azonban az unitárius vallás sohasem mondotta azt, hogy az unitárius vallás az igazságnak végső kifejezése s hogy más felekezetek a hamis tanok áldozatai. Mindig elismerte, hogy az embereknek sohasem lesz egységes meggyőződésük a hit kérdéseiben sem, minthogy más kérdésekben is mindig lesznek különböző vélemények.

Ma sok unitárius annak a meggyőződésnek a híve, hogy hitvallásnak a fölállítása ellenkezik az unitarizmussal, melynek lényege a szabadság. Az angol és amerikai unitáriusok inkább csak *egyéni hitvallásról* beszélnek; egyházi szervezetükben nem az egyházi rendszernek, hanem az egyházközségnek a hívei. Elismerve ennek az álláspontnak a jogosultságát, meg kell állapítsuk, hogy a mi helyzetünk teljesen más, mint az angolok és amerikaiaké. Mi püspöki egyházban fejlődünk,

az egyházközségek egymással szoros jogi kapcsolatban vannak, közös törvényhozó szervünk van, ebből önként következik, hogy nemcsak egyeseknek, hanem az egyháznak is van hitvallása. Nem használjuk a dogma elrettentő kifejezését, de igen a hitvallást, vagy a közös hitelvek kifejezését.

Ezeket a hitelveket az unitárius egyház nem erőszakolja senkire. Csak a meggyőzés eszközével kíván élni. Egyházunk hitelveinek, vagy hitvallásának önkéntes elfogadása nem ellenkezik a szabadság eszméjével.

Egyházunkkal szemben olyan kötelességeink vannak, mint szülőinkkel. Ha netán egy s más kérdésben más volna is az egyéni felfogásunk, mint az egyházi, tisztelettel kell azt kifejezésre juttatnunk. Nagy hiba volna, ha állandóan csak kritizálnánk, rombolnánk és nem építenénk. A vallás elsősorban alkotás, teremtés. Ha valamit lebontunk az épületéből, azonnal készen kell legyünk az építéssel is.

Szent vallásunknak nemcsak a mai hitelveivel, hanem a régi, elavult tételeivel szemben is tisztelettel kell viseltetnünk, mert azok is egyidőben a hit és meggyőződés komoly tárgyai voltak, az emberek akkor szentnek tartották. De minden öntudatos embernek szent kötelessége, hogy hűségesen dolgozzék az egyházért, amely nekünk a lelkiismeretszabadságot, a tiszta, igaz hitet, és a legmagasabb erkölcsiséget biztosítja. Nekünk még fokozottabban hűségeseknek kell lennünk egyházunkhoz, mint másoknak az övéhez, mert a mi vallásunk éppen a lelki szabadság folytán fokozott lelkiismeretességet tételez fel.

26. A jellem.

Az emberben ösztönök, hajlamok, veleszületett képességek vannak. A világ, a környezet, nevelés és más körülmények hatnak az emberre. Az emberi lélek a hatásokat felfogja, át dolgozza, magáévá teszi. Valami olyan történik, mint a vetőmaggal. A föld magába fogadja az elvetett magot, a termés olyan lesz, mint amilyen az elvetett mag; de a termőföld minősége, az időjárás és más befolyásoló körülmények következtében lehet erőteljes vagy silány.

Az ember magatartása határozottságot, állandóságot vesz fel. Az akarata teljesen kifformálódik, kialakul, úgy, hogy mindenkor ki lehet számítani. Az embernek ezt az állandó, mindig kiszámítható magatartást *jellemnek* (karakter) nevezzük. James Stuart Mill szerint a jellem teljesen kiformált akarat.

A jellemes emberben az erkölcsi jó válik uralkodóvá. Világos, hogy a nagy jellemeket mindenkor valamely felsőbbrendű eszme hatja át és attól semmi körülmények sem tántorítják el. Az igazi nagy jellemek meggyőződésüket nem teszik alkú tárgyává; sem egy tál, sem sok tál lencséért nem mondanak le a szent örökségről. Kossuth Lajos és Rákóczi Ferenc egész életükben a hontalanság keserű kenyerét ették, de el nem fogadták azokat a kisebb előnyöket, melyeket a kormányzat felajánlott.

Az erős jellemet mindenkor magasabb eszmék vezérlik. Az igaz, erős jellemű férfi azoktól nem is tér el soha.

Ezt a gondolatot fejezi ki Petőfi a következő sorokban :

Ha férfi vagy, légy férfi,
Legyen elved, hited.
S ezt kimondd, ha mindjárt
Véreddel fizeted.

Százsorta inkább életedet
Tagadd meg, mint magad!
Hadd vesszen el az élet,
Ha a becsület marad.

Az olyan embert, aki a körülmények befolyása folytán indokolatlanul változtatja álláspontját, változékony, vagy ingatag jellemű embernek nevezzük. A mostani életkörülmények sok ilyen termelnek. A politikusok ki is találtak egy közmondásfélét a maguk igazolására: „Szigorúan következetes csak az ökör.” Az állandóságot, az elvhűséget, a magasabb eszmékhez való ragaszkodást az erkölcsstan nem engedi át az ökröknek; fönntartja az okos lélekkel, lelkiismerettel és szabad akarral felruházott embernek, a teremtés koronájának.

Ismerünk embereket, akiknek a magatartásában a rossz az állandó. Az ilyeneket jellemteleneknek nevezik. Az erkölcsstan az ilyeneket a jóra képteleneknek (moral insanity) nevezi. Ezeknél velük született gyöngeség, betegség állapítható meg mindig.

Az emberi jellem az erény állandó gyakorlásán alapszik, tehát ez is fejleszthető. A nevelés célját többen úgy is határozzák meg, hogy az nem más, mint a vallás-erkölcsi jellem kifejlesztése.

Az ember jellemének kifejlesztésére a veleszületett hajlamok és tehetségek mellett befolyással van az egyszerű vallásos keresztény családi élet, az iskolai nevelés és a társadalom emelkedett

közszelleme. Ebben a tekintetben a felekezeti iskoláknak nagy értékük van.

Igazán értékes csak a szilárd, nemes jellemmel megáldott ember lehet.

Az ember jelleme bizonyos nagy események folytán megváltozhatik. Ilyenek: Augustinus és Tolstoj és sok más megtért ember. Vannak esetek, midőn a jókból lesznek rosszak; az ily cselekedetek azonban mindig ideg- vagy elmebajjal vannak összefüggésben.

A jellem tudományos neve: a karakter szó görög eredetű: *χαρακτήρ*; ebből a szóból: *χαράσσειν, χαραττειν* bevésni.

27. Az önállóság.

A külső körülmények, társadalmi adottságok, az élet követelményei hatnak az emberre. A jellemes ember sem térhet ki ezeknek a mindig változó hatalmaknak befolyása alól, mert az ember társadalomban él, attól nem vonulhat külön. Ha pedig külön vonul, rendszerint elveszíti befolyását embertársaira. A gyöngye jellemű embert a befolyásoló körülmények ide-oda ráncigálják, az erős jellemet semmi sem téríti ki útjából. Bizonyos hagyományok kötelezők; hivatali állás vagy más elvállalt kötelezettség, valamely szervezetbe való belépés kötelező magatartást ír elő, melyhez az embernek tartania kell magát. Azonban az erkölcsi ember nem lehet rabszolgája semmiféle külső befolyásnak. Minden lélekben valahogy másképpen jelenik meg a világ; az élet elhívására minden lélek a maga külön sajátosságai szerint felel. Az ember tehát a maga lényegét nem adhatja fel, hanem önmagát kell adja minden körülmények között. A magunk önálló meggyőződését meg kell alkotnunk az élet minden viszonylatában.

Az önállóság neve alá hibásan szokták sorozni azokat, akik már eleve minden ellen tiltakoznak, mit mások alkottak, akik mindent jobban tudnak, mint mások, az úgynevezett született ellenzékieket. Az ily emberek éppen annyira károsak, mint azok, akiknek soha sincsen önálló véleményük.

Az önállóság kifejlesztésére a jó nevelés sokat tehet. Dr. Brassai Sámuel édes apja úgy tanította, hogy tanuljon meg önállóan tanulni. Ő maga is ezt a módszert követte, hogy tanítványait az önművelés gyakorlatába belevezesse.

Az unitárius vallás különösen súlyt helyez a lélek önálló-

ságára. Midőn a dogmák uralma ellen harcol, akkor nem a mély vallásosság ellen lép fel, hanem éppen a mély vallásosság érdekében küzd. Az unitárius vallás szerint valamely igazság nem azért igaz, mert valamely elismert tekintély igaznak jelentette ki, hanem azért, mert mi magunk is meggyőződünk annak az igazságáról. Mi magunk kell megalkossuk életünk eszményeit.

Az önálló ember mindig valami újat tud adni a dolgokhoz.

28. Az önuralom.

Az emberben különböző indulatok, vágyak, remények, magasabb, vagy alacsonyabbrendű ösztönök, szenvedélyek és indulatok vannak. Az emberi méltósággal együtt jár, hogy az emberben az alacsonyabbrendű, az emberi méltósággal ellenkező jelenségek érvényre ne jussanak. Ami az ember jellemét alkotja, annak kell érvényesülnie mindenkor.

Mikor Cortez Ferdinánd csapatai Mexikót meghódították, egy bensülött fejedelmet a szolgájával eleven szénre tettek s úgy végeztek ki. A szolga kétségbeesve jajveszékelt az izzó parázson. A fejedelem elfojtotta fájdalmát s a szolgát így fedte: „Miért jajgatsz. Azt hiszed, hogy én rózsákon pihenek”. A nemes emberi öntudat nem jajveszékelt az emberek előtt, különösen pedig ellenségei előtt.

Az ember életében sok körülmény teszi próbára az erkölcsi erőt. Egyik legnagyobb próba s mondhatnók egyúttal kísértés: a fájdalom és szenvedés. A gyöngé ember összeroskad, az erős jellem még erősebbé válik alatta.

Nemcsak testi, hanem lelki bántalmak is érik az embert. Ezek sokszor az önérzetes embert szíve gyökeréig megsértik s a sérelem rendszerint elégtételért, vagy bosszúért kiált. Az embernek ilyen esetben is uralkodnia kell önmagán, mert a harag, a felindulás rossz tanácsadó.

Amidőn belső ösztönök és szenvedélyek követelnek valamit az embertől, éppen oly nagy szükség van a magunk fegyelmezésére, mint mikor külső támadás ér. Sőt talán még nagyobb mértékben kell ügyelnünk magunkra, mert az ösztönök csábítása lassan, észrevétlenül, a jogosság látszatával és igényével lépik föl az emberi lélekben. Ebben az esetben legtöbbször a jólét, a vagyon és gazdagság lép fel, mint csábító. Az ember, különösen az ifjú ember azt hiszi, hogy minden alkalmat meg kell ragadnia, ami a gyönyörök végtelen sorozatát nyújtja neki. Azt hiszi a ta-

pasztalatlan ifjú, hogy az élet teljessége és a gyönyörök hajhászása egyet jelent.

A görögök erkölcstana nagy gondot fordított erre a kérdésre. Minden tekintetben a józan belátáson alapuló középútat ajánlotta. Az élet örömeit nem vetette meg, de éppen azoknak állandó voltáért a középértéket ajánlotta. Ezt az álláspontot fejezi ki Arany János is (Buda halála. I. Ének):

Egyet tudok, ami emberi dologban,
Hogy sikere legyen, teheti legjobban:
Józan, okos mérték. Ez folyamok partja,
Mely rohanó tettek árját visszatartja.

Az önuralomnak túlzott gyakorlata a világról való teljes lemondás a keresztény szerzetesi életben. Ezt azonban az erkölcstan nem ajánlja, mert a szerzetesi élet éppen a földi, világi élettel áll ellentétben, az erkölcstan azonban a földi élet céljait szolgálja. A szerzetesi élet továbbá önmagában való ellentmondás. Ők maguk a világi élet sok értékéről (vagyon, házasság, rang, cím stb.) lemondanak, de azért a világi élet sok kérdésébe beleavatkoznak. Gondoljunk csak Romeó és Julia című tragédiában Lőrinc barátira. Ő maga ugyan teljesen visszavonult ember, de azért a világi ügyekbe alaposan beleavatkozik.

Az önuralomhoz tartozik az is, hogy másokkal szemben tárgyilagosaak legyünk; magatartásunk legyen olyan, amely hirtelen benyomásokra nem indul fel, vagy pedig nem tör ki azonnal határtalan örömben. Meg kell szereznünk azt a jellemző magatartást, amely állandóan nyugalmat, bizalmat sugároz ki s amelynek segítségével másokban is bizalmat ébreszthetünk.

A magunk fegyelmezésének egyik biztos jele a *rend szeretete*. A költői rendetlenség sokat emlegetett és diszített elnevezése csak rendetlenség a költészet minden jele nélkül. A fegyelmezett ember minden dolgában rendes. Kant Immanuel a sétájában is annyira rendes és pontos volt, hogy a toronyórát utánna igazították,

A magunk fegyelmezésének vagy az önuralomnak alapja a helyes nevelés. Aki már gyermekkorában jó nevelésben részesült, nagyon szerencsésnek mondhatja magát. Azonban az önuralomban, az önfegyelmezésben állandóan gyakorolnunk kell magunkat. A magunk nevelése a legbiztosabb feltétele az önuralomnak.

29. Egyéni erények.

A legszebb erények közé tartozik a *szelidség* és *alázatosság*. Az igazi művelt embernek ezek a legfőbb jellemvonásai. A műveltség legnagyobb áldása, hogy a szeretetreméltóságot, kedvességet és az előzékenységet nagyobb hatalomnak tartja a nyers erőnél. Azonban, mint mindenben, ebben is mértéket kell tartani. Az alázatosság nem sülyedhet szolgáltságba, a szelidség és előzékenység nem azonos a gyávasággal. Amily csúnya a hiú dicsekvés és fennhéjázó magaviselet, éppen annyira elítélendő a *határozatlanság* és a *nemes önérzet* hiánya. Minden ember Isten gyermeke, Isten teremtménye. Az önérzet nélkül való, szolgáló jellemű ember az isteni lelket alázza meg önmagában.

A lelki műveltséggel megáldott ember mindenkor bátor és nyíltszívű. Egész lényét nemes érzület önti el. A bátorságot okossággal párosítja. Föllépése mindenkor rokonszenves és hatásos. Szentábrahámi Mihály: „*A keresztény hittudomány összege*“ című művében részletes utasítást ad az unitárius embernek, hogy különböző viszonyok között hogyan viselje magát. Jelszava: „Legyetek okosak, mint a kígyó és szelídek, mint a galambok.“ Nem a kígyó csúszó-mászó természetére hívja fel a figyelmet, hanem arra, hogy az ember sokszor nehéz, ellenséges körülmények közé kerül. A XVIII. századbeli unitáriusnak, mikor oly erős üldözésnek volt kitéve a mi vallásunk, a galambszelídség mellett szüksége volt az okosság és előrelátás erényére is. Az okossághoz hozzátartozik a körülmények és lehetőségek bölcs mérlegelése. Aki ezekkel a képességekkel nem rendelkezik, sok bajnak és szerencsétlenségnek teszi ki magát.

Az okosságnak egy másik erénnyel: az *erkölcsi bátorsággal* kell párosulnia. A bátorság az emberi méltóság egyik feltétele. Bátorság nélkül siker nincsen. A világtörténelem nagy fordulópontjait a bátor emberek meg nem hátráló föllépése döntötte el. Luther Márton a wormszi országgyűlésen a halál torokában érezhette magát, de azért meg nem hátrált, hanem eme jellemző szavakat mondotta: „Itt állok, másként nem tehetek, Isten engem úgy segítjen.“

Az erényes, igazságos ember mindig nyílt homlokkal lép fel. Nincsen mit rejtegetnie. Ezért semmi körülmények között sem fél. Az igazi bátorság megfelelő körülmények között *hősiességgé* és *önfeláldozássá* magasztosul. Ilyen Dugovics Titusz hősie önfeláldozása, aki életét áldozta fel, midőn a toronyra a török vitéz a zászlót ki akarta tűzni. Inkább a mélységbe

zuhant a török vitézzel együtt, csakhogy a török zászló kitűzését megakadályozza, mert a zászló kitűzése a magyar seregben rémületet idézhetett volna elő. A történelem számos példát nyújt az önfeláldozás nemes erényéről. Ezek közé tartozik Servet Mihály és Dávid Ferenc. Mindketten elkerülhették volna a halálbüntetést, ha meggyőződésüket megtagadják.

30. A munka. Pályaválasztás.

A munka értékét rendszerint társadalmi szempontból szokás felbecsülni, azonban a munkának az egyén szempontjából is meg van az értéke és jelentősége. Munka nélkül a test és a szellem egyformán ellanyhul, elrestül. A munkanélküliség az egyén szempontjából is a legnagyobb szerencsétlenség. Igaza van Gróf Széchenyi Istvánnak, midőn azt mondja: „Az életben az a legszerencsétlenebb ember, akinek semmi dolga sincsen.” A testi és a szellemi munka együtt is, külön is erőssé teszi az embert testileg és lelkileg. A mai társadalmi berendezkedésünk szerint a fizikai és szellemi munka külön van választva. Azt az utopisztikus állapotot, amit Morus Tamás (Utopia) leír, hogy a munkát, a fizikait és szellemit egyaránt az emberek között időközönként föl kellene cserélni, az emberi tehetség korlátolt volta miatt nem lehet megvalósítani. *Ars longa, vita brevis est.* A művészet befejezetlen, örökké fejlődik, az ember pedig nem tud mindent megtanulni. Elég, ha rövid élete alatt egy foglalkozást jól megtanul.

A szellemi munkát felsőbbrendűnek tartják és méltán, mert a szellemi képességek megszerzésére sokkal több és alaposabb előkészület szükséges, mint a fizikai munkára; sokkal több és költségesebb eszközök szükségesek tevékenységi köréhez. A szellemi munkás körülbelül azt a szerepet tölti be a társadalomban, mint az agy az emberi szervezetben. Tehát kétségenkívül igényt tarthat arra, hogy betöltött felelősségteljes hivatásához mértén meg is becsüljék. Ez a szerep azonban senkit sem jogosít fel arra, hogy mást, az alsóbbrendű munkást lenézzon, vele embertelenül bánjon. Minden munka megbecsülendő, minden munkás méltó a maga jutalmára. A fizikai munkásnak is el kell ismernie, hogy a szellemi munka elsőbrendű.

Pályaválasztásnál mindenkinek jól meg kell vizsgálnia önmagát, hogy mire van hajlama és tehetsége. A hajlam és

tehetség nem mindig ugyanaz. Csak az a munkakör boldogítja az embert, amit igazán szeret s csak abban is tudja magát igazán tökéletesíteni. Az ifjak tehát jól gondolják meg, hogy melyik pályát választják élethívátásul.

A mai életkörülmények között nem minden ifjúnak áll módjában, hogy azt a pályát válassza, amelyet legjobban szeret. A magasabb pályákra nagy előkészület szükséges, ami rendszerint nagyon költséges. Szegény ember nem tudja előteremteni a nagy költségeket. Sok erős akaratú ifjú azonban nélkülözésekkel is kivívja a maga számára azt a helyet, melyre hívatást érez.

A pályaválasztásnál az ifjúnak komolyan meg kell vizsgálnia magát, hogy valóban meg van-e a tehetsége arra a pályára, melyre hajlamot érez? A legnagyobb és legőszintébb önvizsgálatot kell tartania, mert a magunk túlbecsülése éppen annyira káros, mint az önérzet, a magunkba vetett bizalom hiánya.

31. A tiszta élet.

Ha az ember nem volna más, mint természeti, állati lény, akkor is a tisztaság elsőrendű, sőt nélkülözhetetlen tulajdonsága kellene, hogy legyen. A tisztaság az egészségnek nélkülözhetetlen feltétele. Az élet küzdelmére pedig erős, egészséges emberek kellene. Boldog, megelégedett életet csak egészséges emberek biztosíthatnak maguknak. Ámde az ember nemcsak testi, hanem lelkes lény, s mint ilyenek nemesebb, magasabb hívatása és célja van. A Szentírás szerint Isten a saját képére és hasonlóságára teremté az embert. Ezzel az embernek az a magasabbrendűsége van kifejezve, hogy a léleknek kell uralkodnia a testen és nem megfordítva. Egy szellemes angol író (Wilde Oscar) mondotta: „Az életnek nagy titka abban áll, hogy ápoljuk a testet a lélek eszközeivel és a lelket a test segítségével”. A testnek és léleknek összhangzó együttműködése csak akkor lehetséges, ha a tiszta lélek tiszta testben lakozik.

Ennél a kérdésnél nemcsak a mindennapi mosdásról, fürdésről, ruházkodásról, friss levegőről van szó. Ezek lényeges feltételei az egészséges életnek. Hanem azokról a rossz szokásokról, szenvedélyekről és kicsapongásokról, melyeknek az emberek közül oly sokan rabjai. Ilyenek a korai években kezdett és túlzásba vitt dohányzás, alkoholfogyasztás, idő előtt, vagy korlátlanul folytatott nemi élet stb.

Az alkohol nagy mértékben való élvezete meggyöngíti az ember szervezetét, aláássa az egészséget s különböző ideg és más bajokat okozhat. Ennek káros hatása sokszor az utódokon is folytatódik. Ilyen hatással lehet a nemi élet kicsapongásainak is az utódokra. Szakavatott orvosok megállapították, hogy minden nemi kicsapongás súlyos betegségnek lehet az oka és alkalma. Egyiknek is, a másiknak is a káros hatása főképpen abban van, hogy lappangva lép föl s a beteg sokszor csak akkor jut tudomására súlyos bajának, mikor már késő, amikor nem lehet segíteni rajta. A bajnak társadalmi jelentősége abban van, hogy minőségileg rontja a következő nemzedéket (degeneratio). Az élettapasztalat és az orvosi tudomány föltétlenül igazolja a lelki és testi tisztaságnak fontosságát, ami nemcsak az evangéliumnak, hanem minden világvallásnak is egyik lényeges követelménye.

Az orvosok a beteg kezelésénél teljes tisztaságra törek-szenek. A tisztaság hiánya halálos betegségnek lehet az oka. A szellemi és erkölcsi világban is így vagyunk. A rossz tár-saság, tisztátalan és illetlen beszéd, mérgezett tartalmú olvas-mányok s minden más szenny, mely a lélekre rátapad, halálos szerencsétlensége lehet az emberi életnek.

Az ember erkölcsi tisztaságához tartozik az is, hogy minden rábízottakban legyen hűséges és tisztakezű. Tiszta gon-dolkozás, őszinte és tiszta élet, egyszerűség és mesterkéletlen-ség alakítja ki azt a jellemet, amely kedves Isten és a jó em-berek előtt. A tisztaság közel vezet Istenhez (Bölcs. 6 : 20), de az érzéki ember nem fogadja meg Isten lelkének dolgait. (I. Kor. 2 : 14.).

Az önmegettartóztató élet tízparancsolata.

1. Egyszerre ne egyél sokat. 3 órával lefekvés előtt vacsorázz, kevés és könnyen emészthető ételt fogyassz vacsorára.

2. Ne igyál szeszes italokat, sok teát, erős kávé; ne egyél erősen fűszerezett ételeket és sok húst.

3. Legyen mindennap rendszeren széked, mert a székrekedés az altest-ben vérpangást okoz.

4. Hűvös helyiségben, kemény matráccon, jobb oldalodon feküdve aludj, takarásra könnyű, ne túl meleg takarót használj, dunyhát semmiesetre.

5. Kerüld reggel az ágyban való heverést; kelj fel, mihelyt ébren vagy, öltözeted ne legyen elpuhító.

6. A bőr tisztaságára különös gondot fordíts; mosdjál minél nagyobb testfelületen, fürödj sokat, ha lehet ússzál. Az esti langyos fürdő a nyugodt alvást is elősegíti.

7. Mozogj minél többet, szeresd a természetet, úzz lehetőleg valamely sportot, de legalább naponta egy órát tölts erős járkálással.

8. Kerüld a sikamlós könyveket, folyóiratokat, képeket, az erkölcsstelen beszélgetést folytatók társaságát, a léha és erkölcsstelen szórakozóhelyeket és táncot.

9. Igyekezzél magadban és magad körül erkölcsileg tiszta légkört teremteni, a legsikeresebb védekezés a támadás.

10. Keresd az Istennel való személyes kapcsolatot, olvasd kijelentését, tárd ki előtte lelkedet, hittel várd meghallgatásodat, élj az ő állandó jelenlétének tudatában.

(Budapesten 1932-ben az egészségvédelmi kiállítás egyik táblázata, melyet a Magyar Sexual-etikai Orvostársaság függesztett ki.)

32. Az élet megbecsülése.

Az élet a legdrágább kincs s azért annak meggondolatlan kockáztatása, vagy éppen eldobása: az öngyilkosság egyike a legnagyobb bűnöknek. Hogyha sem szüleink, sem barátaink nem lennének, akkor is egyik legfőbb kötelességünk lenne, hogy életünket megtartsuk. Minthogy azonban nem vagyunk magunkra, ez a kötelesség még fokozottabb mértékben fennáll. Isten bölcs akaratából pedig minden életnek van valamely célja és hivatása. Ennek a célnak és hivatásnak érdekében munkálkodnunk kell egy életen át. Nem szabad megfutnunk az elől a küldetés elől, mellyel Isten megbízott.

Az öngyilkosság néha, mint minden szerencsétlenség, csaknem járványszerűen lép fel, ami arra mutat, hogy lelki betegségek is vannak. Egy-egy érzelmes szerelmi tragédia a követőknek egész sorát vonja maga után. Midőn Goethének „Az ifjú Werther keservei” című műve megjelent, az öngyilkosság valóságos divattá lett. Az újságok színes leírásai is gyakran ilyen hatást gyakorolnak.

Az öngyilkosságnak leggyakoribb okai: a lélek csalódása, anyagi bukás, gyógyíthatlan betegség, bűnbesodródás, vagy a kötelességek közötti tragikus összeütközés.

Az ifjú korban szerelmi csalódás legtöbb öngyilkosságnak az oka. Felnőtt korban az anyagi bukás gyakori oka az öngyilkosságnak. Máskor pedig a gyógyíthatatlan betegség miatt való elkeseredés adja az ember kezébe a fegyvert, hogy magát elpusztítsa. Sokan ezt annyira megokoltnak tartják, hogy a gyógyíthatatlan betegségeknél javasolják, hogy az orvosok a szenvedőt fájdalom nélkül szabadítsák meg az élettől. Sokan vannak, különösen a nép között, akik azt hiszik, hogy az or-

vosok ezt az eljárást gyakorolják is a gyógyíthatatlan betegekkel. Természetesen ez a föltevés téves. Az orvosi ethika nem engedi meg a gyilkosságot semmi körülmények között. Az orvos feladata az élet megmentése, vagy legalább is meghosszabbítása, a megrövidítése semmi esetre sem. Az erkölcsstan sem engedi meg még betegség esetén sem az öngyilkosságot. A bűnbesodródás esetén még jobban tiltakozik az erkölcsstan az öngyilkosság ellen, mert éppen a bűnbánat, vezeklés és megjavulás lehetősége vesz el.

A kötelességek közötti összeütközés sok drámának szolgáltatott anyagot. Különösen megható a Gróf Teleki László esete, aki a királynak ígéretet tett bizonyos irányban, ezt nem akarta megszegni, de a nemzet hangulatával sem tudott szembe szállani. Az ebből származó konfliktusból egy golyóval szabadította ki magát s ez mindent megoldott. Az öngyilkosság mindig lelki konfliktusoknak az eredménye. Az öntudat elveszíti uralmát s olyat tesz, ami a legtöbb esetben kizárja a józan ítélet jelenlétét.

A rómaiak az öngyilkosságot bátorságnak, sőt hősiességnek tartották. Az ő életfelfogásuk az életről más volt, mint a kereszténységé, s ezért érthető az álláspontjuk. A keresztény erkölcsstan semmi esetre sem engedi meg az öngyilkosságot. Ez azonban nem azt teszi, hogy egyes öngyilkosok megrendítő tetteit bírálgatni kezdjük. A halott már nem védheti magát, őt egyedül Isten ítélheti meg. Ilyenkor nem az ítéletnek, hanem az imádságnak van helye: „Ne vigy uram minket a kísértésbe“.

Vigyázzunk testünk és lelkünk erejére és egészségére. Minél erősebb és egészségesebb az ember, annál több remény van arra, hogy az élet nagy csapásait, megpróbáltatásait el tudja viselni.

33. A hazugság.

A hazugság az igazságnak tudatos és szándékos számba nem vétele.

A hazugságot rendszerint ártó szándékból szokták gyakorolni. A hazugság a régi népeknél is megvetendő, alacsonyrendű cselekedet volt. „Nem lakozik az én házamban, aki családságot mivel; aki hazugságot szól, nem állhat meg szemem előtt,“ mondja a zsoltáríró (Zsolt. 101 : 7).

A hazugság erkölcsi megítélésénél számításba jön a cél, a szándék, a hatás, ami a hazugságot szülte. Ha pl. valaki előtt az a cél lebeg, hogy egy színes elbeszéléssel mulattassa a társaságot, mint ahogy némely vadász nagy előszeretettel teszi, a költött elbeszélés nem esik súlyos erkölcsi megítélés alá. Nem mutat nagy erkölcsi fegyelemre, de nem árt vele senkinek, egyszerűen mulattatni akar. A bűnös hazugságnak mindig ártó szándéka van.

A hazugságnak leggyakoribb oka a haszonlesés, bosszúállás, irigység, esetleg félelem, gyávaság, tehát, mindenkor alacsonyrendű emberi indulatok vagy szenvedélyek.

A hazugság fogalma alá nemcsak a valósággal ellentétes beszéd vagy írásbeli nyilatkozat tartozik, hanem minden olyan magatartás, amely a tényeket másképen tünteti fel, mint ahogy az igazságnak megfelelnek. Pl. taglejtéssel vagy elhallgatással is támogathat valaki egy súlyosan ártó hazugságot.

Egyike a legutálatosabb hazugságoknak a *képmutatás* is. A képmutatás az a színlelt magatartás, amely az erény álarca alatt minden gonoszra képes. Az ily jellemet rajzolja meg egyszerűen Molier Tartuffe mesteri alakjában.

Többféle hazugságot szokás megkülönböztetni: társadalmi, vallási, irodalmi és művészeti és tudományos hazugságot.

A *társadalmi hazugságoknak* egy része türhető, nem rossz indulatú. Midőn az ember udvariasan azt üzeni, hogy nincsen otthon, mert el van foglalva, vagy pedig az orvos a halálos beteg előtt eltitkolja a közelgő szomorú véget: semmiesetre sem követ el egyik sem vétséget. Jobb volna, ha az igazság mindenkor minden kertelés nélkül megmondható volna, de a szándék nem ártó, s ezért nem is erkölcstelen.

Veszedelemes társadalmi hazugság az, mikor valaki ruházkodásban, megjelenésben, életmódban, ú. n. reprezentációban többet mutat, mint ami anyagi helyzetének megfelel. Az ilyen azután gyakran más, súlyosabb bűnbe is sodorja az embert. Maradjunk meg mindig az egyszerű, őszinte életmód mellett. Az mindig többet ér, mint egy képzelt előkelősdit játszó, tévedésbe ejtő magatartás. Ne feledjük el, hogy az egyszerűség, tisztaság és emelkedett gondolkozás mindennél nagyobb érték. Az az ember, aki mindig többnek akar látszani, mint ami, könnyen a szélhámosság bűnébe esik. Gyakran hamis, a végtelenbe csapongó képzelet vezeti az embert; nem ismeri fel képességeit és lehetőségeit, az ilyen nemcsak másokat, hanem önmagát is megcsalja. A hazug képzelődés eme határtalan

csapongásának kiváló példája *Ibsen Peer Gyntje*. Ebben a világhírű drámában nagyszerűen bontakozik ki a magát megcsaló örökös hazugság tragikumuma.

A *vallási hazugságokon* egyfelől a képmutatást értjük, másfelől olyan tanoknak a hirdetését, melyekben nem hiszen az, aki hirdeti. Harnach, a nagy német teológus mondotta volt azt, hogy a kereszténységben a harmadik század óta nincsen meg az objektív őszinteség. Csak az őszinte hit tehet minket boldoggá s azzal tudunk másokban is igazi őszinte hitet ébreszteni.

Irodalmi és művészeti hazugságok. Az irodalom és művészet az emberi képzeletnek köszönik létét. Értéke a vallásához hasonló. Tárgya nem a rideg prózai, történeti, mindennapi valóság, hanem „hogyan az igaz véletlenségek közül kiválassza azt, ami mindenkinek valószínűnek tetszik,” (Bazac). Amint Arany János mondja (*Vojtina Ars poeticájában*):

Nem a való hát: annak égi m á s s a
Lesz, amitői függ az ének varázsa:
E hűtlen hívség, mely szebbít, nagyít —
Sulykot, bizony, nem egyszer elhajít;
Ez alkonyugár, mely az árnyakat,
E köd, mely nőtetí a tárgyakat;
E fénytörődés átlátszó habon,
E zöld, esős lég egy május-napon;
Ez önmagánál szebb, dícsőbb természet:
Egy szóval . . . a költészet.

A költészet és művészet az élet minden kérdésével foglalkozhatik. Tárgyát, módszerét szabadon választhatja meg. Mindaddig értéke van, amíg magasabb céloknak áll szolgálatában. Azonban azonnal hazugsággá, édes méreggá válik, mi-helyt erkölcsstelen, alacsonyabbrendű gondolatnak áll a szolgálatában. Az az irodalmi irányzat, amely magát verismusnak nevezi, amely nagy előszeretettel az emberben az állatot, az alacsonyabbrendű ösztönöket és szenvedélyeket rajzolja igazi természet helyett: egyike korunk legdivatosabb jelenségeinek. Ehhez hasonló a meztelenségnek állandó kultusza, mely különösen a színházban és mozgószínházban van napirenden. Korunk egyik legnagyobb hazugságai közé tartozik ez az eljárás, mert a lelkes emberről a figyelmet az állatemberre tereli. Hazugsággá válik az irodalom akkor is, midőn a szép kijelentése és az igazság hirdetésee helyett osztály, párt, vagy magánérdeknek áll a szolgálatában, s az igazságot meghamisítja.

Az irodalom és művészet akkor tölti be hivatását, mikor egyetemes magaslatra emelkedik fel, mikor az igazságnak áll szolgálatában.

Tudományos hazugságok. Ezekből is van bőségesen és volt ezelőtt is. A régi hazugságok közé tartozott, a középkornak az az eljárása, mely szerint a már megállapított igazságtól nem lehetett eltérni halálos veszedelem nélkül. Pl. Galileit törvényszék elé állítják és arra kényszerítik, hogy tanait vonja vissza. Újabbkori hazugságok közé tartozik az az úgynevezett természettudományos világnézet, amely a vallást igyekszik kiírtani az emberi kebelből, az anyagelvű (materialista) tan, amelyre Marx egy szocialista rendszert épített fel s melynek káros hatását szenvedti az egész világ, Az anyagelvűség nem tudomány, hanem a tudománynak egy fattyúhajtása.

Politikai hazugságok. Ezek annyira gyakoriak, hogy az ember meg sem botránkozik rajtuk. A politikusok a tömegre hatnak, eszközeikben nem válogatósak. Szerintük a cél szentesíti az eszközöket. Machiavelli a fő forrása tanaiknak, aki azt tanította „*Fejedelem*“ című művében, hogy a cél érdekében mindent lehet tenni. Egyik politikai párt minden gyalázó kifejezést elmond a másokra, míg magát és párthíveit páratlanul tökéleteseknek tünteti fel. A közéletnek ez az elfajulása sok kárt és szerencsétlenséget okoz. Az erkölcsi törvénynek minden vonalon érvényesülnie kell. Itt is áll az az egyetemes törvény, hogy amit nem kívánsz magadnak, ne tedd embertársadnak.

Ha még megemlítjük Max Nordounak, a budapesti születésű francia írónak *Konvencionális hazugságok* című művét, a hazugságról való fejtegetésünket be is fejezhetjük. E munkában minden, ami szép, jó és nemes, hazugságnak van feltüntetve, szerinte csak egy igazság van az *önzés*. *Önzés* az anyai szeretet is. Ezzel az állítással fel is tehetjük a hazugságokra a koronát. Mindenre rá lehet talán kisebb-nagyobb rabuliztikával sütni az önzés bélyegét, de az anyai szeretetre soha sem.

Kant Immánuel a hazugságot semmi körülmények között sem engedi meg. Még akkor sem, ha valakinek az által az életét mentjük meg. Ha egy gyilkos valakit avégből keres, hogy megölje, s azt kérdezi tőlünk, hol van a halálra keresett ember: még az életmentés céljából sem szabad a gyilkolni szándékozó előtt eltagadni az áldozat hollétét, mert hazudni semmi körülmények között sem szabad. Ez a szigorú álláspont meg-

felel a Kant rigorismusának, a kategorikus imperativus fogalmának, mely szerint az erkölcsi törvénynek minden körülmények között engedelmeskednünk kell, de ellentmond ama kanti elvnek, mely szerint az erkölcsi cselekedet mértéke a *jóakarát*. Szerintünk kevesebb hibát követ el a jóakarátú föllentő, ha azzal egy életet megment a gyilkos félrevezetésével, mintha a kifejezetten gonosz tettnek a végrehajtását nem akadályozza meg.

Igazság, őszinteség, egyenes lelkűség a legtisztább és legnemesebb emberi erények közé tartoznak.